

Piotr Wesołowski

UWARUNKOWANIA – PRZESŁANKI I PRZESZKODY – ZWIĄZANE Z WNIOSKOWANIEM O ZWOLNIENIE OD DOZORU KURATORA

Kurator, realizując czynności dozоровe i prowadząc wobec podopiecznych przemyślane działania wychowawcze na różnych etapach postępowania wykonawczego, musi dokonywać bardziej lub mniej sformalizowanej oceny skuteczności zastosowanych metod w kontekście przyjętych w sprawozdaniu z objęcia dozoru zamierzeń readaptacyjnych. Taka ocena musi odnosić się tak do zachowania dozorowanego jak i realizacji nałożonych na niego przez sąd obowiązków, środków karnych czy wszelkich zobowiązań finansowych wynikających z treści wyroku. Kurator dokonuje takiej oceny przede wszystkim na własny użytek celem np. wprowadzenia zmian w metodach i zamierzeniach readaptacyjnych, gdyby te dotąd przyjęte nie przynosiły zamierzonych efektów, lub dostosowaniu przyjętych metod i zamierzeń do zmieniającej się sytuacji osobistej dozorowanego. Takiej oceny, mającej już charakter formalny, kurator dokonuje również w sprawozdaniach z przebiegu dozoru na potrzeby sądu¹.

Sądy i kuratorzy, różnice w analizie uzasadnień do wniosków

Co do zasady, jeżeli względy wychowawcze za tym przemawiają, sąd może, zgodnie z treścią art. 74 § 2 k.k. skazanych na karę pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania zwolnić od nałożonego dozoru. Treść zapisu art. 74 § 2 k.k. w kontekście art. 73 § 2 k.k. wzbudza jednak u części znawców prawa karnego spore wątpliwości, co znalazło swoje odzwierciedlenie w literaturze przedmiotu². Sąd Najwyższy w uchwale z dnia 18 października 2001 r. stwierdził, iż na podstawie art. 74 § 2 k.k. możliwe jest zwolnienie od

¹ Zgodnie z § 9 ust. 1 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 26 lutego 2013 r. w sprawie sposobu wykonywania obowiązków i uprawnień przez kuratorów sądowych w sprawach karnych wykonawczych (Dz.U. 2013, poz. 335) kurator składa sądowi sprawozdanie z przebiegu dozoru nie rzadziej niż co 6 miesięcy oraz na każde żądanie sądu.

² J. Zagórski, *Dozór kuratora sądowego przy warunkowym zawieszeniu wykonania kary pozbawienia wolności*, [w:] J. Zagórski (red.), *Wykonywanie środków probacji i readaptacji skazanych*, Biuletyn RPO, Nr 59, Warszawa 2008, s. 70-71.

dozoru każdego skazanego na karę pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania, a więc także młodocianego sprawcę przestępstwa umyślnego oraz określonego w art. 64 § 2 k.k.³. Kierując się zasadą celowości dozoru, należy przychylić się do poglądu wyrażonego przez Sąd Najwyższy. Zatem ewentualne występowanie kuratora z wnioskiem o zwolnienie od dozoru winno być, także wobec sprawców wymienionych w art. 73 § 2 k.k. oraz osób uzależnionych od środków odurzających lub psychotropowych, podyktowane jedynie względami wychowawczymi. Mimo orzeczenia Sądu Najwyższego i przekonującego zastosowania wykładni celowościowej art. 73 § 2 k.k., część sądów, przychyłając się do odmiennego rozumienia zapisu tego artykułu, nie uwzględnia wniosków kuratorów o zwolnienie od dozoru sprawców, wobec których orzeczenie dozoru było obligatoryjne. W odniesieniu do tej kategorii sprawców czynów karalnych kurator, bez względu na spory interpretacyjne art. 73 § 2 k.k., musi jednak szczególnie wnikliwie rozpatrzyć, czy zmiany w ich zachowaniu pozwalają wnioskować, iż dalsza pomoc kuratora nie jest już niezbędna oraz, że będą oni przestrzegać porządku prawnego.

Kolejną okolicznością, która ma również wpływ na ilość składanych przez kuratorów wniosków o zwolnienie od dozoru jest sposób analizy przedstawianych w tych wnioskach uzasadnień. Praktyka wskazuje, iż sądy, rozpatrując wnioski kuratorów o zwolnienie od dalszego dozoru, analizują je głównie od strony formalnej. W pierwszej kolejności oczekują informacji o sposobie zachowywania przez skazanych porządku prawnego, wywiązania się ze wszystkich nałożonych obowiązków oraz obowiązków związanych z dozorem, sposobie wykonania orzeczonych środków karnych, sposobie uregulowania wszystkich, wynikających z treści orzeczenia zobowiązań finansowych wobec Skarbu Państwa lub poszkodowanych. W nierzadkich przypadkach negatywna informacja odnosząca się do wymienionych wyżej okoliczności jest w ocenie sądów absolutną przeszkodą do zwalniania skazanych od dozoru kuratora. W dalszej części artykułu wskazane zostaną okoliczności, w których np. naruszenie przez skazanych porządku prawnego w okresie próby nie zawsze świadczy o braku efektów oddziaływań wychowawczych, braku poprawy w sposobie funkcjonowania w obrębie istniejącego porządku prawnego i systemu społecznego. W podobny sposób można się również odnieść do sytuacji, w których dozоровani z powodów przez siebie niezawinionych nie uregulowali różnorodnych zobowiązań finansowych, także tych orzekanych jako obowiązki lub środki karne. Zdarza się, iż sądy jako jedyną przesłankę negatywną w kontekście zwolnienia od dozoru, uznają np. obowiązujący przez cały okres próby obowiązekłożenia na utrzymanie innej osoby, obowiązek powstrzymywania się od nadużywania alkoholu, lub też środek karny w postaci zakazu prowadzenia pojazdów, mimo iż obowiązki te i środki karne są systematycznie realizowane. Usprawiedliwiając sądy, można oczywiście wskazać np. na brak czasu na głębszą analizę ze wzglę-

³ Zob. uchwała SN z dnia 18 października 2001 r., sygn. I KZP 22/01, OSNKW 2001, z. 11-12, poz. 86.

du na duże obciążenie sądów, brak umiejętności sędziów do dokonywania takich analiz ze względu na czysto prawnicze wykształcenie i wreszcie, że fakty obiektywnie sprawdzalne są dużo łatwiejsze w ocenie. Jednakże w ten sposób sądy, każdy z osobna, kształtują praktykę w zakresie składania przez kuratorów wniosków o zwolnienie z dozoru. Kuratorzy zaś, dążąc do skuteczności w rozpoznawalności składanych wniosków, nie składają ich, mając na uwadze ukształtowaną w „ich” sędzię praktykę. Z. Holda i K. Postulski wyrażają pogląd, iż kurator winien występować z wnioskiem tylko wówczas, gdy ma jednoznaczną szansę, aby został on uwzględniony⁴. Kierując się powyższymi przesłankami kuratorzy, mimo wewnętrznego przekonania o słuszności własnej oceny, nierzadko rezygnują z wnioskowania o zwolnienie dozorowanych z dalszego dozoru.

Przesłanki czasowe

Nawet jeżeli dokonywana ocena ma charakter pozytywny, powstaje pytanie, na jakim etapie postępowania wykonawczego kurator może uznać, iż zaobserwowane w zachowaniu dozorowanego zmiany mają charakter na tyle trwały, iż mimo dalszego braku dozoru kuratora, dozorowany będzie zachowywał porządek prawny i realizował przyjęte na siebie funkcje społeczne. Żadne przepisy nie wyznaczają tutaj cezury czasowej. Byłby to poważny błąd, gdyby takie granice czasowe zostały określone. W zależności od wielu różnych czynników, w dużej mierze związanych ze zmieniającą się sytuacją życiową dozorowanych i ich walorami osobistymi, oczekiwane pozytywne zmiany w zachowaniu dozorowanych mogą wystąpić już na początku okresu próby, jak i mogą w ogóle się nie pojawić. Próbując ustalić granice czasowe co do momentu, w jakim kurator po zaobserwowaniu u podopiecznych pozytywnych zmian może lub powinien złożyć wniosek o zwolnienie od dozoru, należy wziąć pod uwagę co najmniej dwie okoliczności. Po pierwsze, kurator musi rozważyć, czy czas od jakiego u dozorowanych obserwuje pozytywne zmiany jest już wystarczający, aby można było określić ich w miarę trwały charakter. Taka sytuacja może już wystąpić na początku okresu próby, kiedy samo postępowanie karne miało ogromny ładunek wychowawczy, jak i również w końcowej fazie dozoru. Po drugie, kurator planując złożenie wniosku o zwolnienie od dozoru, musi wziąć pod uwagę pewną inercję, różną w poszczególnych sądach, w rozpatrywaniu składanych wniosków. Jeżeli wniosek kuratora o zwolnienie od dozoru ma mieć, a powinien mieć, wobec dozorowanych efekt wychowawczy, to zwolnienie od dozoru powinno nastąpić nie później niż na kilka do kilkunastu miesięcy przed upływem okresu próby. Dozorowany winien być przekonany, iż zwolnienie od dozoru było ściśle związane z poprawą jego zachowania, że jest to wyraz docenienia przez kuratora i sąd jego pracy nad sobą. Nie wynikało natomiast ze zbliżającego się końca okresu próby. Z badań

⁴ Z. Holda, K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Gdańsk 2006, s. 577.

przeprowadzonych przez dr. Janusza Zagórskiego⁵ wynika, iż rzeczywisty średni okres wykonywania dozoru wobec skazanych, którym sąd zawiesił wykonanie kary pozbawienia wolności liczony od daty rozmowy wstępnej do daty wydania postanowienia o zwolnieniu od dozoru wyniósł, w tych badaniach, 20 miesięcy przy okresie próby liczącym średnio 40 miesięcy.

Szczególne cechy dozorowanych, charakter czynów i zachowywanie porządku prawnego

Podstawowym obowiązkiem oddanego pod dozór jest przestrzeganie przez niego porządku prawnego, a zwłaszcza niedopuszczanie do przestępstw⁶. Konsekwencją nieprzestrzegania porządku prawnego, w zależności od sposobu jego naruszenia, może być obligatoryjne lub fakultatywne podjęcie warunkowo umorzonego postępowania karnego (art. 68 § 1-3 k.k.), zarządzenie wykonania kary (art. 75 § 1-3 k.k.) lub odwołanie warunkowego przedterminowego zwolnienia (art. 160 § 1-3 k.k.w.). Należy zgodzić się z tym, iż nieprzestrzeganie porządku prawnego w okresie próby jest generalnie przejawem braku skuteczności środka probacyjnego, jakim jest dozór. Każda osoba, wobec której sąd zastosował dobrodziejstwo okresu próby, a która w tym okresie nie przestrzegała porządku prawnego, winna się spotkać z odpowiednią do przewinienia reakcją sądu. Brak takiej reakcji z całą pewnością miałby charakter niewychowawczy, zatem godziłby w cele probacyjne.

Jednak należy też zwrócić uwagę, iż nie każde naruszenie w okresie próby porządku prawnego będące podstawą do ukarania na podstawie k.w., k.k., k.k.w., k.k.s. można zakwalifikować jako okoliczność wykluczającą osiągnięcie celów wychowawczych przed upływem okresu próby. Zdarza się, iż dozorowani krótko po nawiązaniu kontaktu z kuratorem, a nawet po pewnym już czasie prowadzenia dozoru, ponownie naruszają porządek prawny i zostają skazani prawomocnym wyrokiem sądu. Jeżeli reakcja sądu nie musi być podyktowana obligatoryjnością, a dozorowani wyrażają wolę poprawy, sąd nierzadko odstępuje od podjęcia wynikających z przepisów prawa sankcji. Jeżeli czyn popełniony przez dozorowanych miał miejsce krótko po rozpoczęciu dozoru, to z oczywistych powodów nie jest to wynikiem braku skuteczności oddziaływania wychowawczego kuratora, lecz generalnie brakiem tego oddziaływania. Niemożliwym jest bowiem osiągnięcie długofalowych efektów wychowawczych po jednym lub dwóch kontaktach kuratora z dozorowanym. Na tym etapie dozoru na podopiecznych wpływają jeszcze czynniki kryminogenne, które kurator prawdopodobnie rozpoznał, lecz z całą pewnością nie był ich w stanie zneutralizować. Jeżeli okres próby w przypadku pierwszego skazania jest wystarczająco długi to istnieje duże prawdopodobieństwo, iż przy dobrej woli podopiecznego

⁵ Za: J. Zagórskim, *Dozór kuratora...*, *op. cit.*, s. 97-98.

⁶ L. Bogunia, *Dozór jako istotny element probacji*, [w:] *Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego*, 1999, t IV, s. 245.

i mimo popełnienia kolejnego czynu, cele wychowawcze dozoru zostaną osiągnięte przed upływem okresu próby. Zatem w takiej sytuacji, kurator kierując się względami wychowawczymi i odpowiednio je uzasadniając, może pokusić się o złożenie wniosku o zwolnienie od dozoru w dalszej części okresu próby.

Wykonywanie dozoru wobec osób wielokrotnie karanych, często już po byciu w zakładzie karnym, jest zadaniem niezwykle trudnym ze względu na duże prawdopodobieństwo braku osiągnięcia zamierzonych celów readaptacyjnych. Wielokrotną karalność należy odczytywać również jako porażkę w stosowaniu przez sąd, służbę kuratorską i służbę penitencjarną środków oddziaływania wychowawczego. Prowadzenie oddziaływań wychowawczych wobec tego typu dozorowanych jest silnie utrudnione przez skumulowanie się u takich osób narastających przez lata wielu negatywnych cech. W kryminologii pozytywistycznej cechami szczególnymi sprawców wielokrotnych są np.: pochodzenie z niskich warstw społecznych, niekorzystne warunki wychowawcze w domu rodzinnym, niepowodzenia w szkole czy nadużywanie alkoholu. Nadto stygmatyzacja sprawców wielokrotnych prowadzi do ich wykluczenia na obrzeża społeczne i w efekcie utrwała ich negatywne zachowania i życie w opozycji do obowiązujących norm społecznych. W takich okolicznościach kurator dążący do uzyskania choćby niewielkich pozytywnych zmian w sposobie życia dozorowanych musi się wykazać dużą wiedzą, umiejętnościami, intuicją, doświadczeniem i zaangażowaniem. Punktem wyjścia do osiągnięcia zamierzonych celów o charakterze wychowawczym winno być zastosowanie zasady akceptacji. Jeżeli działania kuratora nie będą koncentrować się na ocenie dotychczasowego życia dozorowanych, osądzaniu ich czynów, a osoby oddane pod dozór będą z kuratorem współpracować, to również w przypadku osób wielokrotnie karanych można oczekiwać pozytywnych zmian w ich funkcjonowaniu. Zatem i w stosunku do tego typu dozorowanych, argumentując to względami wychowawczymi można wnioskować o zwolnienie od dozoru. Jednakże należy uczciwie stwierdzić, iż samo pozytywne zakończenie okresu próby zgodnie z wyznaczonym przez sąd terminem już należy odbierać jako sukces oddziaływań wychowawczych kuratora oraz innych osób i instytucji w takie oddziaływania zaangażowanych.

Trudnym zadaniem jest również wykonywanie dozoru wobec osób uzależnionych od alkoholu czy środków odurzających. W kontekście możliwości występowania z wnioskiem o zwolnienie od dozoru ta trudność w dużej mierze przejawia się w pozytywnym prognozowaniu co do sposobu funkcjonowania tych osób przy ewentualnym braku obecności kuratora w pozostałym okresie próby oraz po zakończeniu tego okresu. W stosunku do osób uzależnionych, jeżeli kuratorowi uda się je przekonać do podjęcia terapii odwykowej, kurator pełni rolę osoby wspierającej w zachowywaniu abstynencji od środków uzależniających. Na tym etapie życia dozorowanych umiejętności kuratora we wspieraniu i motywowaniu do życia bez środków uzależniających, odgrywają rolę kluczową z punktu widzenia realizacji zamierzeń readaptacyjnych. Samo osiągnięcie celu, jakim

jest poddanie się przez podopiecznego terapii odwykowej i utrzymywanie przez niego abstynencji, nie gwarantuje przecież trwałych pozytywnych zmian w jego życiu. Kurator, kierując wnioskiem o zwolnienie od dozoru, z łatwością uzasadni to względami wychowawczymi. Jednakże kierując taki wniosek, musi być przekonany o trwałości zaszłych zmian i że uzależnienie, które przecież nadal będzie istniało, nie doprowadzi do ponownego naruszenia porządku prawnego.

Odłąbną kategorią osób oddanych pod dozór ze względu na charakter popełnionych czynów są osoby skazane w oparciu o przepisy rozdziału XXV i XXVI k.k. Tutaj osobami najczęściej oddawanymi pod dozór są sprawcy czynów z art. 197, 198 i 200 k.k. oraz 207 i 209 k.k. Mimo iż popełnienie czynów opisanych w rozdziale XXV k.k. zagrożone jest dużym wymiarem kary, to jednak pod dozór kuratora oddawani są sprawcy karani relatywnie łagodnie, co wynika z charakteru popełnionych przez nich czynów. Często już samo ukaranie czyni zadość zasadzie prewencji indywidualnej, a oddziaływania wychowawcze kuratora utrwalają u sprawców negatywną ocenę swojego zachowania. Z pewnością wobec części sprawców takich czynów nie ma przeszkód do wnioskowania o zwolnienie od dozoru, jeżeli tylko w ocenie kuratora cele wychowawcze dozoru zostały zrealizowane. Szczególną ostrożność we wnioskowaniu o zwolnienie od dozoru kuratorzy muszą zachować wobec skazanych w oparciu o art. 207 k.k. Kuratorzy, wchodząc w środowisko osób oddanych pod dozór, nierzadko natrafiają na skomplikowane relacje rodzinne, problemy natury intymnej, alkoholizm sprawców i ich ofiar. Trudność w sprawowaniu tego typu dozorów nie jest jednowymiarowa, a pojawiająca się przemoc jest często wynikiem braku umiejętności w rozwiązywaniu różnego rodzaju wieloletnich problemów.

W stosunku do sprawców czynów z art. 209 k.k. sądy najczęściej orzekają obowiązek o charakterze ciągłym wykonywania ciężącego na nich obowiązku lożenia na utrzymanie osoby oraz naprawienia wyrządzonej szkody, czyli wyrównania zaległości alimentacyjnych. Skazania tego rodzaju często związane są z brakiem pracy lub niskimi dochodami sprawców czynów. Nierzadko nie ulega to zmianie w okresie próby, a w powiązaniu z niewystarczającymi staraniami sprawców w celu zmiany tej sytuacji, wnioskowanie o zwolnienie od dozoru nie znajduje uzasadnienia.

Innego rodzaju problemy napotyka kuratorzy podejmujący się wnioskowania o zwolnienie od dozoru tych podopiecznych, na których sąd korzystając z art. 72 k.k. nałożył różnego rodzaju obowiązki, zastosował wobec nich na podstawie art. 39 k.k. środki karne, orzekł karę grzywny i obciążył kosztami postępowania.

A. Krakówka⁷ zwróciła uwagę, iż siła oddziaływania części środków karnych w dużej mierze będzie zależała od zastosowania stopniowania tak co do czaso-

⁷ A. Krakówka, *Warunkowe zawieszenie wykonania środków karnych – propozycje de lege ferenda*, „Probacja” 2009, nr 3-4, s. 149.

wego ich obowiązywania, jak i stopniowania pod względem jakościowym. Takie uwagi można również odnieść po części do obowiązków okresu próby wymienionych w art. 72 k.k., pamiętając o ich zgoła odmiennym, bo wychowawczym charakterze. W stosunku do części tych obowiązków, sąd może, a nawet ze względów wychowawczych powinien, określić termin, w jakim winny być zrealizowane w okresie próby. Z całą pewnością np. termin przeproszenia pokrzywdzonego lub opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym nie powinien rozciągać się na cały okres próby. W przypadku innych obowiązków, jak np. informowania sądu lub kuratora o przebiegu okresu próby lub powstrzymywania się od nadużywania alkoholu okres ich obowiązywania w całym okresie próby jest jak najbardziej oczywisty. Kurator dokonując oceny stopnia realizacji przyjętych zamierzeń readaptacyjnych i zmian wychowawczych obserwowanych u podopiecznych, musi mieć na uwadze nie tylko deklaratywność podopiecznych odnośnie wykonania obowiązków, środków karnych, uregulowania grzywny, kosztów sądowych, ale ich faktyczny stopień wykonania. Jeżeli podopieczni w określonym terminie nie wykonają orzeczonych obowiązków, środków karnych, nie zapłacą grzywny, kurator musi rozpatrzyć, dlaczego tak się stało i czy nie wynika to z uchylania się od ich wykonania. Zgodnie z treścią art. 75 § 2 k.k., uchylanie się jest przesłanką do fakultatywnego zarządzenia wykonania kary. Jednak nie zawsze brak wykonania obowiązków, środków karnych czy grzywny należy utożsamiać z uchylaniem się dozorowanych od ich wykonania. Zdarzają się sytuacje, w których dozorowani wykazują wolę ich wykonania, podejmują w tym kierunku działania, a jednak do ich realizacji nie dochodzi. Nierzadko takie sytuacje zdarzają się, gdy dozorowani zostali zobowiązani do przeproszenia pokrzywdzonego lub naprawienia wyrządzonej szkody, a pokrzywdzeni i poszkodowani zmienili adres pobytu, zmarli, poszkodowane podmioty gospodarcze zakończyły swoją działalność lub sprzedały swoje wierzytelności podmiotom trzecim. Wówczas brak realizacji takiego obowiązku nie wynika ze złej woli podopiecznych, a podejmowane przez nich działania należy ocenić pozytywnie. Takie postępowanie dozorowanych wskazuje na ich dążenie do zachowywania porządku prawnego i pozwala na przyjęcie pozytywnej prognozy co do zachowywania się zgodnie z istniejącym porządkiem prawnym w przyszłości. Tak więc w pewnych sytuacjach, nawet przy braku realizacji obowiązków i środków karnych kurator może składać wnioski o zwolnienie od dozoru, powołując się właśnie na względy wychowawcze.

Zasadę, iż nie w każdej sytuacji niewykonanie obowiązków i środków karnych musi świadczyć o uchylaniu się od ich wykonania można również odnieść do zasądzonej kary grzywny. Niezapłacenie kary grzywny nie musi być powodem do zarządzenia wykonania kary. W szczególnych przypadkach wynikających nie ze złej woli dozorowanych, lecz ich trudnej sytuacji materialnej grzywna może być wykonana poprzez prace społecznie użyteczne (art. 45 k.k.w.) lub sąd może podjąć decyzję o jej umorzeniu (art. 51 k.k.w.). Aktywność

dozorowanych w procedurze zamiany grzywny na prace społecznie użyteczne oraz szybkie wykonanie określonej przez sąd kary zastępczej można ocenić tylko pozytywnie. W takich sytuacjach, jeżeli tylko kurator nie znajduje żadnych innych okoliczności świadczących na niekorzyść dozorowanych i jest w stanie przekonująco uargumentować pozytywną prognozę kryminologiczną i społeczną, również ma możliwość wnioskowania o zwolnienie od dozoru.

Przeszkody we wnioskowaniu o zwolnienie z dozoru w kontekście praktyki zawodu na przykładzie okręgu opolskiego

W latach 2010 i 2011 w 9 zespołach kuratorskiej służby sądowej wykonujących orzeczenia w sprawach karnych w okręgu opolskim zostały przeprowadzone lustracje dotyczące przesłanek i okoliczności wskazujących na możliwość szybszego zakończenia sprawowania dozoru tak w referatach powierzonych jak i w referatach własnych kuratorów zawodowych. Kontrole zostały przeprowadzone w sprawach, gdzie sąd warunkowo umorzył postępowanie karne, warunkowo zawiesił wykonanie kary, orzekł warunkowe przedterminowe zwolnienie, a w dniu kontroli upłynęło już co najmniej 2/3 okresu próby. Kontrolujący doszli do wniosku, iż taki upływ okresu próby jest już co do zasady wystarczający do ewentualnego przedstawienia pozytywnej prognozy kryminologicznej i społecznej. Składanie wniosku o zwolnienie z dozoru po upływie 2/3 okresu próby mija się już z celem ze względu na osłabienie znaczenia wychowawczego takiego wniosku i ze względu na czasochłonność procedury sądowej. Kontrole dokonywane były zgodnie z wcześniej przyjętym planem i dotyczyły tylko tych spraw, które na dzień rozpoczęcia kontroli znajdowały się w referatach kuratorów.

Główne kategorie spraw w kontekście wnioskowania o zwolnienie od dozoru

Z danych zamieszczonych w tabeli 1 wynika, iż kontroli poddano łącznie 1438 spraw dozorowych, co stanowiło ok. 20 % wszystkich spraw dozorowych, które na dzień rozpoczęcia kontroli znajdowały się w referatach kuratorów. W sprawach, gdzie wobec sprawców czynów sąd zawiesił wykonanie kary (D) skontrolowano 1144 dozory, w sprawach, w których sąd orzekł warunkowe przedterminowe zwolnienie z wykonania reszty kary pozbawienia wolności (IVD) skontrolowano 291 dozorów, a w sprawach, w których sąd warunkowo umorzył postępowanie karne (Dwu) skontrolowano tylko 2 dozory. Taki rozkład wymienionych trzech kategorii spraw wskazuje na wyraźną dominację dozorów z kategorii D i IVD, a znikomy udział dozorów Dwu. W związku z czym w dalszej analizie pominięte zostały dozory związane z warunkowym umorzeniem postępowania karnego.

Liczba spraw, w których kuratorzy planowali lub złożyli już wnioski o zwolnienie od dozoru /220 spraw/ W refer. kuratora społ.	W refer. kuratora zawod. IVD Dwu	D	15	10	3	8	15	7	10	7	5	80
		IVD	---	1	2	---	2	---	7	---	3	15
		Dwu	---	---	---	---	1	---	---	---	---	1
	D IVD Dwu	D	11	1	6	7	18	18	37	8	5	111
		IVD	1	---	---	1	1	---	10	---	---	13
		Dwu	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
Liczba spraw, w których zalecono rozważenie złożenia wniosku o zwolnienie od dozoru /81 spraw/ W refer. kuratora społ.	W refer. kuratora zawod. IVD Dwu	D	3	5	---	10	1	---	---	3	3	25
		IVD	5	---	1	1	1	---	---	1	1	10
		Dwu	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
	D IVD Dwu	D	23	---	1	5	3	---	2	8	2	44
		IVD	1	---	---	---	---	---	---	---	1	2
		Dwu	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

Wśród spraw, które zostały poddane kontroli można wyróżnić trzy kategorie, tj. sprawy, w których stwierdzono brak podstaw do złożenia wniosku o zwolnienie od dozoru, sprawy, w których kuratorzy planowali lub złożyli już wnioski o zwolnienie od dozoru oraz sprawy, w których zalecono rozważenie złożenia wniosku o zwolnienie od dozoru kuratora. Najliczniejszą okazała się kategoria pierwsza, gdzie w stosunku do 1137 spraw stwierdzono brak podstaw do złożenia wniosku o zwolnienie od dozoru. Tutaj również wyróżniono 3 grupy wskazujące na przeszkody w formułowaniu wniosków o zwolnienie od dozoru. Przeszkody te w licznych przypadkach nie tylko, że uniemożliwiały złożenie wniosków o zwolnienie od dozoru kuratora, ale były wręcz podstawą do składania przez kuratorów wniosków o zarządzanie wykonania kary, odwołanie warunkowego zwolnienia, o nałożenie obowiązków na dalszy okres próby, czy w przypadku osób warunkowo przedterminowo zwolnionych o wydłużenie okresu próby.

W grupie pierwszej w liczbie 319 wyróżniono dozory, gdzie dozorowani w okresie próby naruszyli porządek prawny i zostali prawomocnie skazani, a charakter popełnionego czynu nie obligował sądu do zarządzania wykonania kary lub odwołania warunkowego przedterminowego zwolnienia. W grupie drugiej wykazano 259 dozorów, gdzie dozorowani na dzień wykonywanych kontroli jeszcze nie wywiązali się z nałożonych przez sąd na podstawie art. 72 k.k. obowiązków. Do grupy trzeciej, najliczniejszej, zaliczono 559 dozorów, w których kuratorzy brak składania wniosków o zwolnienie od dozoru kuratora uzasadniali innymi różnymi przyczynami. Należy zwrócić uwagę, iż w każdej z wyróżnionych trzech grup, większą ilość dozorów z kategorii IVD sprawo-

wali kuratorzy zawodowi. Szczególnie jest to widoczne w grupie skazanych, którzy popełnili kolejny czyn w okresie próby i grupie „z innych powodów”. Taki rozkład dozorów kategorii IVD wydaje się oczywisty, gdyż w tej kategorii znajduje się najwięcej osób wielokrotnie karanych i wielokrotnie odbywających kary w zakładach karnych. I tego typu osoby powinny być poddane szczególnej uwadze kuratorów zawodowych jako osób profesjonalnie przygotowanych do realizacji zadań związanych z orzekanymi dozorami.

Przyczyny będące przeszkodami w składaniu wniosków o zwolnienie od dozoru

Na potrzeby przeprowadzanych kontroli, wstępnej klasyfikacji przyczyn, z powodu których brak było podstaw do postawienia pozytywnej prognozy kryminologicznej i społecznej, dokonywali sami kuratorzy zawodowi. Kontrolujący dokonywali weryfikacji przedstawionych informacji w oparciu o zawartość teczek dozorowych. Kuratorzy wskazywali na pojedyncze, ich zdaniem decydujące, przyczyny stanowiące przeszkody we wnioskowaniu o zwolnienie od dozoru kuratora, lub określali takich przyczyn kilka. Z danych zawartych w tabeli 2 wynika, iż w ponad 50% zbadanych spraw kuratorzy wskazywali na przyczyny wielokrotne, a zróżnicowanie w tym zakresie pomiędzy poszczególnymi sądami wynosiło od ok. 39% do 64%. W celu uzyskania jasnej i precyzyjnej informacji, w oparciu również o informacje ustne przekazywane podczas kontroli przez kuratorów, pozwoliłem sobie spośród przyczyn wielokrotnych wyodrębnić te pojedyncze przyczyny, które miały największą wagę. Pozwoliło to na zakwalifikowanie konkretnych spraw według przyjętych wcześniej założeń.

Tabela 2. Udział przeszkód wielokrotnych uzasadniających brak wnioskowania o zwolnienie od dozoru kuratora na podstawie kontroli przeprowadzonych w latach 2010 i 2011 w sądach Okręgu Opolskiego

Nazwa sądów	Brzeg	Głubczyce	Kędzierzyn Kozłe	Kluczbork	Nysa	Olesno	Opole	Prudnik	Strzelce Opolskie	RAZEM
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
Udział % w stosunku do całości spraw wykazanych w tabeli nr 2	47,3	40,7	49,2	38,6	50,8	57,1	59,1	64	57,8	51,3

skazanie z ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii, kontaktowanie się z osob. używającymi środków odurzając.	Razem 4	referat kuratora zawod.	D	---	1	1	---	---	---	---	---	1	3	
			IVD	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
			Dwu	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
	referat kuratora społ.	D	1	---	---	---	---	---	---	---	---	---	1	---
		IVD	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
		Dwu	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
dozór przy ponownym zawieszeniu wykonania kary, duży wymiar kary, krótki okres dozoru	Razem 4	referat kuratora zawod.	D	---	---	---	---	---	---	---	1	---	1	
			IVD	---	1	---	1	---	---	---	---	---	---	2
			Dwu	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
	referat kuratora społ.	D	---	---	1	---	---	---	---	---	---	---	1	---
		IVD	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
		Dwu	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
brak pracy, nieujawnianie źródeł utrzymania	Razem 4	referat kuratora zawod.	D	---	---	1	---	---	---	---	---	---	1	
			IVD	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
			Dwu	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
	referat kuratora społ.	D	---	---	3	---	---	---	---	---	---	---	3	---
		IVD	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
		Dwu	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

Tabela 3 przedstawia informację o tym, jakie to inne powody były przeszkodami we wnioskowaniu przez kuratorów o zwolnienie od dozoru w dalszej części okresu próby. Spośród wszystkich wyodrębnionych przyczyn, do tych o największej wadze należy zaliczyć: wielokrotną karalność, uzależnienie od alkoholu bądź jego nadużywanie, oskarżenie o popełnienie nowego czynu karalnego oraz uchylanie się od dozoru i unikanie kontaktów z kuratorem. Na te cztery wyodrębnione grupy przyczyn przypada blisko 70% z 559 wykazanych spraw dozorowych. Wśród nich największy udział mają wskazywane już wcześniej przyczyny związane głównie z bieżącym zachowaniem się skazanych, a nie z ich przeszłością. Jak wskazują dane zawarte w tabeli 4, to właśnie w bieżącym zachowaniu podopiecznych kuratorzy upatrują głównych przeszkód, uniemożliwiających wnioskowanie o zwolnienie od dozoru.

Wśród czterech najliczniejszych wyróżnionych w tabeli 3 grup, liczących łącznie 390 spraw, wielokrotną karalność jako podstawową przeszkodę we wnioskowaniu o zwolnienie z dozoru, kuratorzy wskazali tylko w 101 sprawach, tj. w ok. 1/4 spraw. W tej grupie dozorowanych jakiegokolwiek pozytywne zmiany w obszarze utrwalonych negatywnych zachowań antyspołecznych są bardzo trudne od uzyskania. Wnioski o zwolnienie od dozoru składane są z dużą ostrożnością i sam fakt, iż dozorowany w okresie próby zachowuje porządek

prawny, kuratorzy postrzegają jako pozytywną zmianę w dotychczasowym sposobie życia dozorowanych.

Następną równie liczną grupą są dozorowani, u których stwierdzono uzależnienie od alkoholu oraz ci, którzy z różnym nasileniem tego alkoholu nadużywają. Zachowanie tej grupy dozorowanych cechuje duża niestabilność w okresie próby i skrajne postawy wobec kuratora. Ostrożność kuratorów w składaniu wniosków o zwolnienie z dozoru wynika ze świadomości o nieuleczalności tej choroby i świadomości, iż nawet niepijący przez wiele lat alkoholik może ulec nałogowi i powrócić do zachowań antyspołecznych. Kurator wobec osób utrzymujących abstynencję pełni rolę osoby wspomagającej, motywującej do trzeźwości.

Składanie wniosków o zwolnienie od dozoru wobec osób, które w okresie próby zostały oskarżone o popełnienie kolejnego czynu zabronionego z oczywistych powodów, nie może mieć miejsca. W tej grupie spraw należy upatrywać dozorowanych wobec, których kuratorzy będą musieli w przyszłości najprawdopodobniej składać wnioski o zarządzenie wykonania kary lub odwołanie warunkowego zwolnienia. W każdym takim wniosku należy upatrywać porażki pracy wychowawczej kuratora, która to praca wymaga jednakże współdziałania i zaangażowania ze strony podopiecznych.

Kolejna kategoria skazanych, która wymaga kilku słów podsumowania, to dozorowani uchylający się od dozoru lub unikający kontaktów z kuratorem. W tej grupie liczącej 90 spraw, można wyróżnić dozorowanych, którzy świadomie unikają współpracy z kuratorem poprzez uchylanie się od kontaktów w ich miejscu zamieszkania, niestawianie się na wezwania do kuratora. Są to dozorowani, którzy świadomie kwestionują rolę kuratora i odmawiają współpracy, a jakiegokolwiek rozmowy z nimi mają głównie charakter informacyjny, ostrzegawczy. W tej grupie można również wyróżnić takich dozorowanych, którzy mając pozytywny stosunek do kuratora z różnych powodów utrzymują kontakt z kuratorem w sposób nieregularny, a kurator musi włożyć wiele wysiłku aby, ten kontakt utrzymać. W tej grupie skazanych również należy upatrywać osób, wobec których oddziaływania kuratorów nie odniosą oczekiwanego skutku, co będzie się wiązało z wnioskowaniem o zarządzenie wykonania kary lub o odwołanie warunkowego zwolnienia. Trudność oceny zachowania skazanych zaliczanych do tej grupy związana jest również z pewną subiektywnością oceny, na ile zachowanie dozorowanych wynika z ich złej woli i negatywnego stosunku do obowiązków wynikających z art. 169 § 3 k.k.w., a na ile jest to związane z ich sposobem życia i reagowania na obowiązki związane np. z różnorodnymi relacjami społecznymi. Nierzadko sądy, w inny niż kuratorzy sposób, interpretują wymienione wyżej zachowania skazanych, a ewentualny nieliczny kontakt z kuratorem lub jego okresowy brak, ma niewielkie znaczenie procesowe w stosunku np. do informacji o sposobie zachowywania przez skazanych porządku prawnego lub wywiązywania się z nałożonych obowiązków.

osoby wywołujące awantury	Razem 8	referat kuratora zawod.	D	---	---	2	1	---	---	1	---	1	5	
			IVD	---	---	---	---	---	---	---	---	---	1	1
			Dwu	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---
	referat kuratora spol.	D	1	---	---	---	---	---	---	---	---	---	1	
		IVD	---	---	---	---	1	---	---	---	---	---	1	
		Dwu	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	
brak pracy, nieujawnianie źródeł utrzymania	Razem 4	referat kuratora zawod.	D	---	---	1	---	---	---	---	---	---	1	
			IVD	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	
			Dwu	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	
	referat kuratora spol.	D	---	---	3	---	---	---	---	---	---	---	3	
		IVD	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	
		Dwu	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	

Problematyka pracy w odniesieniu do danych statystycznych ogólnokrajowych

W kontekście przedstawionego w niniejszym opracowaniu materiału statystycznego należałoby również zwrócić uwagę na informacje statystyczne sporządzane na koniec każdego roku na potrzeby Ministerstwa Sprawiedliwości wg druków MS-S40. Z analiz ministerialnych wynika, iż kuratorzy okręgu opolskiego należeli w 2010 r. do grupy najaktywniejszych w kraju w zakresie wnioskowania o zwolnienie od dozoru. Dane zawarte w tabeli 5 wskazują, iż okręg opolski w 2010 r. był 4 pod względem udziału spraw zakończonych na skutek zwolnienia od dozoru w stosunku do ogólnej liczby spraw zakończonych z różnych powodów⁸. W liczbie spraw zakończonych znajdują się również dozory zakończone wskutek upływu okresu próby lub przekazania ich do innych sądów. Relacje pomiędzy ilością składanych wniosków o zwolnienie od dozoru, a ilością wszystkich rodzaju wniosków składanych w sprawach D, IVD i Dwu przedstawia tabela nr 6⁹. Udział rozpatrzonych wniosków o zwolnienie od dozoru w stosunku do rozpatrzonych wszystkich rodzajów wniosków za lata 2010 i 2011 wyniósł 21,8%. O tym, iż kuratorzy właściwie uzasadniają wnioski o zwolnienie od dozoru świadczą udział ich uwzględniania na poziomie 98,2%.

⁸ Niepublikowane materiały sporządzone przez wydział statystyki Ministerstwa Sprawiedliwości.

⁹ Dane statystyczny opracowane na podstawie druków MS-S40.

Tabela 5. Udział dozorów zakończonych wskutek uwzględnienia przez sądy wniosków o zwolnienie od dozoru w ogólnej liczbie zakończonych spraw dozorowych w 2010 r.

Nazwa Okręgów	Świdnica	Biedsko Biała	Gorzów	Opole	Gliwice	Legnica	Ślupsk	Wrocław	Poznań	Katowice	Łódź	Lublin	W-wa Praga	Warszawa	Częstochowa
Udział w %	23,8	23,7	19,4	16,1	15,1	13,5	12,7	12,5	11,8	7,6	7,5	7,4	6,5	6,1	5,5

Tabela 6. Sposób rozpoznawania składanych przez kuratorów okręgu opolskiego wniosków o zwolnienie od dozoru za lata 2010-2011

Lata i rodzaj dozorów Wszystkie rodzaje wniosków rozpatrzone przez sądy		Rodzaj wniosków w liczbach			
		Wnioski o zwolnienie od dozoru			Udział % wniosków uwzględnionych do rozpoznanych
		Wnioski rozpatrzone przez sądy	Wnioski uwzględnione przez sądy		
2010	D	2658	634	624	98,4
	IVD	424	93	85	91,4
	Dwu	22	4	4	100
	razem	3104	731	713	97,5
2011	D	2567	522	515	98,7
	IVD	567	108	108	100
	Dwu	21	2	2	100
	razem	3155	632	625	98,9
ŁĄCZNIE		6259	1363	1338	98,2

Posumowanie

Postępujące zmiany w poglądach dotyczących sposobu wpływania na osoby naruszające porządek prawny w kontekście wzrastającego znaczenia kar nieizolacyjnych, powodują nakładanie na kuratorów sądowych coraz to liczniejszych, różnorodniejszych, bardziej czasochłonnych zadań. Kuratorzy, próbując radzić sobie z tą sytuacją, nierzadko ograniczają swoją działalność do czynności o charakterze kontrolnym, co w żaden sposób nie powinno mieć miejsca. Z danych zamieszczonych w tabeli 4 wynika, iż w 953 sprawach w stosunku do 1137, w których stwierdzono brak podstaw do złożenia wniosku o zwolnienie od dozoru (tabela 1), główną przeszkodą nie jest przeszłość podopiecznych, ale

ich bieżące zachowanie. Pozwala to na wysnucie wniosków mających zdecydowanie szerszy charakter, niż tylko w kontekście kuratorów okręgu opolskiego. Wskazuje to, w mojej ocenie, na duże, potencjalne możliwości tkwiące w kurateli sądowej, której głównych zadań nie należy upatrywać w działaniach zmierzających do „braku powrotności do przestępstwa”, lecz w korygowaniu u podopiecznych bieżącego, antyspołecznego zachowania, na zachowanie społecznie akceptowalne i pożądane. Dopiero takie ukierunkowane, pozytywne zmiany w zachowaniu mogą być fundamentem w trwałym zachowywaniu porządku prawnego. Oczywiście nieporównywalnie trudniej jest uzyskiwać zmiany o charakterze trwałym w dłuższym okresie czasu. Jestem przekonany, iż większość kuratorów w kontekście własnych doświadczeń zawodowych niejednokrotnie próbowało sobie odpowiedzieć na pytanie, czy powtórna socjalizacja ludzi dorosłych o ukształtowanej już osobowości i określonej konstrukcji psychicznej jest w ogóle możliwa. Jednak bieżące nieakceptowalne, zachowania osób naruszających porządek prawny można z całą pewnością korygować i tą drogą dążyć do trwałych zmian w ich społecznym funkcjonowaniu. Można jednakże to robić pod warunkiem, iż ma się do tego odpowiednie możliwości, narzędzia i środki. Jak dotąd jednak kuratorzy nie zostali wyposażeni w żadne, sprawdzone, wystandaryzowane narzędzia diagnostyczne, a rzetelna diagnoza powinna być początkiem szeroko rozumianej pracy resocjalizacyjnej. W związku z czym często w oddziaływaniu na osoby oddane pod dozór muszą zawierzyć własnej intuicji i doświadczeniu. Sytuacja taka nie powinna mieć miejsca, tym bardziej, iż coraz częściej dyskutuje się nad skutecznością probacji, a w szczególności nad skutecznością oddziaływań resocjalizacyjnych kuratorów. Aktualnie brakuje również narzędzi umożliwiających w sposób obiektywny i rzetelny dokonywać takich ocen. Podejmowane próby takich ocen w oparciu o np. brak powrotności do przestępstwa nie spełniają oczekiwań, gdyż odnoszą się tylko do wąskiego obszaru relacji między skazanym poddanym oddziaływaniom wychowawczym a systemem prawnym. Nadto, powrotność do przestępstwa może być definiowana w sposób bardzo kategoryczny, jednoznaczny, np. jako każdy rodzaj czynu objętego sankcją karną, lub nieco szerszy, tak co do kategorii czynów, jak i obszaru czasowego, w jakim po uprawomocnieniu się orzeczenia dochodzi ewentualnie do kolejnego naruszenia porządku prawnego. Tak wąsko definiowany wskaźnik skuteczności oddziaływań kuratora nie uwzględnia np. zmian w sposobie funkcjonowania dozorowanych w obszarze społecznym, czy zmian w ich życiu osobistym. Kurator, podejmując oddziaływanie resocjalizacyjne wobec skazanego, nigdy nie może mieć pewności co do spodziewanych rezultatów, tym bardziej rezultatów trwałych w dłuższej perspektywie czasowej. W związku z tym wyznaczniki efektywności dozoru mogą być oceniane tylko relatywnie, a nie ostatecznie¹⁰.

¹⁰ R. Opora, *Efektywność i możliwość jej oceny (prewencji w systemie probacji) w instytucji kurateli sądowej*, „Probacja” 2011, nr 3, s. 69.

CONDITIONS-OF-LICENCE APPLICATION-RELATED OBSTACLES SUBMI EXEMPTION FROM GUARDIAN SUPERVISION

Abstract

The author considers the circumstances that influence decisions of probation officers related with the people release from probation (guardian supervision surveilled) before the end of the period. Paying attention to the results from the article. 74 § 1 of the Penal Code principle of educational purposes, refers to qualities such as alcoholism, drug abuse, surveilled, criminality, committing offences during the trial, the kind of the act committed, etc. Taken to the results of the control carried out in probation officers' teams in the province of Opole in the years 2010-2011.